

OSMANLI DÖNEMİ KAYNAKLARINDA YER ALAN İSPIRLİ ÂLİMLER⁽¹⁾

Prof. Dr. Şamil DAĞCI*

ABSTRACT

Erzurum is among the first cities to embrace Islam in Anatolia. Its acquaintance with İslam dates back to the Caliph Omar's reign. İspir, being an important settlement in Çoruh site, has undertaken a crucial mission in the process of Islamisation and Turkifying Anatolia. In the course of history, Çoruh valley has become an important corridor in the extension of Oğuz Turks through influxes both into the east and west. İspir has functioned as a strategic headquarters.

On the other hand the scholars of İspir have made remarkable contributions to the establishment and development of Sunni-Maturidiyyah doctrine in Anatolia. They have compiled systematical Works concerning al-Maturidiyya. As an example, Kâdizâde of İspir has indicated the basic differences between the doctrine of al-Ash'ari and al-Maturidi which consist the two important doctrines of Islamic theological system.

The object of this humble study is to make a modest contribution to the attempts in confirming the scholars brought up in İspir, and drawing the religio-scientific map of the region. The Official Year Books (Salnames) and other sources and documents of Ottoman Empire (such as Shakaik al Noumaneyyah, and its supplements, Huzur Dersleri etc.) are taken as references. Besides, some my methodological considerations are also included.

ÖZET

Erzurum, Anadolu'nun Müslümanlığı en erken kabul eden illeri arasında yer almaktadır. Bölgenin İslam ile tanışması Hz. Ömer dönemine kadar dayanmaktadır. Çoruh havzasının önemli bir yerleşim merkezlerinden birisi olan İspir, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli misyon üstlenmiştir. Tarihsel süreçte

¹ 26-28 Haziran 2008 tarihleri arasında Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat Meslek Yüksek Okulu'nda gerçekleştirilen **İspir-Pazaryolu Tarih, Kültür ve Ekonomi** Sempozyumunda sunulan tebliğ metnidir.

* A. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

doğu batı istikametinde bir seyir izleyen Oğuz boylarının akınlarında Çoruh vadisi önemli bir koridor olmuş İspir de stratejik ir karargâh fonksiyonu icra etmiştir.

Diğer taraftan Anadolu'da Sünni - Mâturîdî doktrininin yerleşmesinde ispirli âlimler önemli katkılarda bulunmuşlar, Mâturîdilîğe ilişkin sistematik eserler te'lif etmişlerdir. Örneğin Osmanlı Devleti bakımından erken sayılabilecek bir dönemde İspirli Kâdîzâde, İslam akâid sisteminin iki önemli doktrinini oluşturan Eşarilik ve Maturidilik sistemleri arasındaki temel karakteristik farklılıkları ortaya koymuştur.

İspirin ilmi haritasının ispir bölgesinden yetişen âlimlerin tespitine katkıyı amaçlayan mütevâzı tebliğimiz giriş niteliğindedir. Osmanlı Devletinin resmî yıllıklarına (Sâlnâmeler), resmî belgelere ve Huzur Dersleri, Eş- Şakâîu'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye ve Zeyleri gibi diğer Osmanlıca kaynaklarına dayanılarak hazırlanan makalemizde ayrıca bazı metodik mülâhazalarımıza yer verilmiştir.

A. Giriş

Yüce Rabbimiz, içinde yaşadığı çetin coğrafya şartlarına sabırla direnen bölgemiz insanına büyük nimetler lutfetmiştir. Geçimini temin etmek için gece gündüz çalışan ve Allahın kendisine bahşettiği üstün zekâ ve diğer yetenekleri azim ve iradesi ile birleştiren yöre insanı, pek çok sıkıntıyı aşmış ve pek çok zorluğu kolay kılmıştır. İspirideki başarının dinamiklerini de, iman ile iradenin, akıl ile çalışma azminin ahenkli bir kaynaşmasının tezahüründe aramak gerekir.

Şurası da bir gerçektir ki Çoruh Vâdisini iki taraftan ihata eden yüce dağlar, buna bağlı olarak da zirai ekonomiye elverişli olmayan İspir coğrafyası, İspirinin azim ve iradesine dar gelmiş ve onu, sıkıştığı bu vadiden çıkarak Türkiye'nin hatta Dünyanın her tarafına dağılmaya icbar etmiştir. Üstün yeteneklerini değerlendiren İspirli, ülke içinde ve dışında işadamı olmuş fabrikalar kurmuş; vali olarak devlet hizmetinde bulunmuş, ilim adamı olmuş, komutan olmuş, el attığı her dalda başarılı olmanın onurunu yaşamıştır. Ancak vefâ örneği olan bu güzide insanlar, uzun zaman İspir'den çok uzaklarda yaşamalarına rağmen İspir'i ve İspirliyi unutmamış, onu her zaman gönüllerinde yaşatmış, kısaca bu hicran ile yaşamışlardır. İnsanımızın bu üstün meziyeti de bireysel ihtiraslarının zebunu olmamasının, yaşamadan ziyade yaşatmanın, insanlığa faydalı olma inancının bir tezahürüdür.

Tebliğimde İspir bölgesinden yetişmiş muayyen bir din âliminin hayatını, eserlerini ve etkilerini detaylı olarak ortaya koymak yerine, bu önemli konuya giriş sadedinde İspir'den yetişen âlimlerin tespit edilmesinin ve tanıtılmasının önündeki engellere kısaca temas etmeyi ve bölgenin ilmi haritasının ortaya konulmasında dikkate almamız gereken bazı hususlara dair bazı metodik mülâhazalarımı sizlerle paylaşmayı tercih ediyorum.

Âlimler, içinde temayüz ettikleri toplumların ma'şerî vicdanının tezahürleridir. Devletler ve milletler, bu bilgin ve bilge insanların fikirlerinin ışığında kurulur ve somutlaşır. Milletler, karşılaştıkları tehdit, tehlike ve bâdirelerden, yine kendilerini milletlerine adayan bu milliyetperver insanlar sayesinde kurtulur. Bu bakımdan âlimler, kendi milletlerinin sadece tarihine değil, istikbaline de ışık tutan kandilleri, şahlanan iman ve iradeleri, gerektiğinde kanayan vicdanlarıdır. Milletlerin bekâsı, yetiştirdiği âlimlerinin bekasına bağlıdır. Başka bir ifade ile milletler, âlimleri oranında var veya yoktur.

İslâm dininin ilme verdiği kutsiyeti ön plana alarak *ilim* terimini, ayırım yapmaksızın hem *dînî* hem de *teknik* ilimleri kapsamak üzere geniş anlamıyla kullanıyorum. Zira İslâm'ın ilim telakkisinde mütehassıs bir hekim veya uzman bir mühendis de tıpkı bir müfessir veya fakih gibi âlim olarak değerlendirilmektedir. Bütün ilimler Yüce Allah'ın insanlara lutfettiği ilim sıfatının tezahürü olduğu için bunları *dînî - gayr-i dînî* biçiminde bir ayırma tâbî tutmak kanaatimizce isabetli değildir. Netice itibarıyla müfessir, ilâhî vahiy olan Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerini; tabip veya mühendis ise Yüce Allah'ın insana ve kâinata koyduğu mükemmel düzeni, kâinat laboratuvarını (kevnî/kozmolojik ayetleri) anlamaya ve açıklamaya ve insanlığın istifadesine sunmaya çalışmaktadırlar. Bu bakımdan bütün âlimler (*انما يخشى الله من عباده العلماء*)² ayetinin muhatabı olmada ortak kabul edilmektedirler.

B. İlimiye Sınıfında Yer Alan İspirli Âlimler

Tarih boyunca bölgemizden ve ilçemizden, ünü İspir'i ve Erzurum'u aşarak İmparatorluğun başkenti olan İstanbul'a taşan büyük âlimler yetişmiştir. Rahmete vesile olması niyazıyla (*teberrüken*) bunların sadece bir kaçının ismini zikredeceğiz.

Osmanlı Devletinin kurucusu olan Osman Gazi döneminde başlayan, Orhan Gazi döneminde sürekli olarak icra edilen ve özellikle I. Murat döneminden itibaren de her yıl ramazan ayında vakit buldukça her gün, ramazan dışında ise padişah

² Fâtır, 35/28.